

HÖGSTA DOMSTOLENS DOM

meddelad i Stockholm den 14 februari 2018

Mål nr

T 85-17

PARTER

Klagande

G. Håkanssons Maskinaffär Aktiebolag, 556068-4622

Box 29

351 03 Växjö

Ombud: Advokat CMN

Motpart

AGCO AB, 556413-4590

Box 18

751 03 Uppsala

Ombud: Advokaterna MB och ME

SAKEN

Skadestånd

ÖVERKLAGAT AVGÖRANDE

Svea hovrätts dom 2016-12-06 i mål T 2149-16

DOMSLUT

Högsta domstolen ändrar hovrättens domslut på det sättet att AGCO AB förpliktas att till G. Håkanssons Maskinaffär Aktiebolag betala 327 000 kr jämte ränta enligt 6 § räntelagen från den 18 mars 2014.

G. Håkanssons Maskinaffär Aktiebolag ska ersätta AGCO AB för dess rättegångskostnad i Högsta domstolen med 166 650 kr, avseende ombudsarvode, jämte ränta enligt 6 § räntelagen från dagen för Högsta domstolens dom.

YRKANDEN I HÖGSTA DOMSTOLEN

G. Håkanssons Maskinaffär Aktiebolag har yrkat att Högsta domstolen ska förplikta AGCO AB att till Håkanssons betala 6 063 596 kr jämte ränta enligt 6 § räntelagen från den 24 november 2013 eller, i andra hand, från den 18 mars 2014.

Håkanssons har vidare yrkat att Högsta domstolen ska dels befria bolaget från skyldigheten att ersätta AGCO för rättegångskostnader i tingsrätten och hovrätten, dels tillerkänna bolaget ersättning för egna rättegångskostnader i dessa instanser med där yrkade belopp.

AGCO har motsatt sig att hovrättens dom ändras.

Parterna har yrkat ersättning för rättegångskostnader i Högsta domstolen.

DOMSKÄL

Vad målet gäller

1. Tvisten avser ersättningskrav från en återförsäljare mot en leverantör efter att leverantören sagt upp återförsäljaravtalet. I målet aktualiseras främst två frågor, dels vilken uppsägningstid som kan anses skälig, dels om återförsäljaren är berättigad till ersättning för goodwill i form av ett avgångsvederlag.

Bakgrund

2. Håkanssons bedriver handel med lantbruksmaskiner, däribland traktorer. Företaget har affärslokaler i Växjö och Ljungby. AGCO, som ingår i den amerikanska AGCO-koncernen, säljer och marknadsför bl.a. traktormärket Massey Ferguson via återförsäljare. Håkanssons var enligt ett muntligt avtal med AGCO exklusiv återförsäljare av Massey Ferguson-maskiner, bl.a. traktorer, i Kronobergs län. Parterna hade inte avtalat om någon uppsägningstid eller om någon ersättning vid uppsägning av avtalet.

3. Den 28 juni 2013 sade AGCO muntligen upp avtalet med Håkanssons. Avtalsförhållandet hade vid denna tidpunkt varat i 22 år. I en efterföljande skriftlig bekräftelse angav AGCO att uppsägningstiden var sex månader räknat från dagen för uppsägningen och att Håkanssons rätt till exklusivitet skulle upphöra efter fyra månader. Därtill angavs att ordrar på nya maskiner under uppsägningstiden skulle accepteras endast under förutsättning att maskinerna var sålda till slutkund.

4. Håkanssons yrkade vid tingsrätten att AGCO skulle förpliktas att betala skadestånd för förlorat täckningsbidrag på grund av utebliven försäljning under en skälig uppsägningstid, som Håkanssons menade uppgick till i första hand 36 månader. För det fall uppsägningstiden om sex månader skulle anses skälig yrkade Håkanssons skadestånd för förlorat täckningsbidrag under denna period. Skälet till det var att AGCO hade ställt upp begränsningar i avtalsförhållandet under uppsägningstiden och försvårat för Håkanssons på ett sådant sätt att någon uppsägningstid i praktiken inte hade iakttagits. Håkanssons yrkade även avgångsvederlag, då bolaget menade att det under avtalsförhållandet hade upparbetat en kundkrets som AGCO hade fortsatt nytta av.

5. AGCO bestred käromålet och anförde att Håkanssons fått skälig uppsägningstid, att villkoren under uppsägningstiden inte innebar något avtalsbrott samt att Håkanssons inte var berättigat till avgångsvederlag.

6. Tingsrätten ansåg att den av AGCO lämnade uppsägningstiden var skälig och att Håkanssons inte hade någon rätt till avgångsvederlag. Tingsrätten fann dock att Håkanssons hade lidit skada till följd av avtalsbrott bestående i att AGCO inte hade accepterat två ordrar på traktorer eftersom de inte var sålda till slutkund och beträffande en tredje order uppställt villkor för beställningen. Skadan beräknades uppgå till 327 000 kr, utifrån ett av Håkanssons angivet täckningsbidrag om 109 000 kr per försold traktor.

7. Hovrätten har gjort samma bedömning som tingsrätten i fråga om skälig uppsägningstid och avgångsvederlag. Hovrätten har dock funnit att Håkanssons har lidit skada endast på grund av de två ordrar som nekades eftersom traktorerna inte var sålda till slutkund. Skadan har beräknats till 218 000 kr.

Skälig uppsägningstid vid återförsäljaravtal

8. Svensk rätt saknar lagstiftning om återförsäljning. Frågan om sådan lagstiftning diskuterades vid tillkomsten av lagen (1991:351) om handelsagentur. Det ansågs dock inte föreligga något behov av lagstiftning med hänsyn till ett av branschföreträdare framtaget standardavtal om ensamåterförsäljning (EÅ 84) och till att lagreglering saknades även i övriga nordiska länder (se prop. 1990/91:63 s. 22).

9. I rättsfallet NJA 2009 s. 672 prövade Högsta domstolen frågan om skälig uppsägningstid av ett återförsäljaravtal slutet på obestämd tid och utan villkor om uppsägning.

10. Högsta domstolen anförde att den utfyllande rätten får konstrueras med stöd av lagbestämmelser rörande jämförbara avtalsförhållanden och praxis samt att hänsyn bör tas till att återförsäljaravtal ofta är internationella. Domstolen pekade på att vid en uppsägning kan vardera parten ha behov av en anpassningstid och att en återförsäljare kan behöva en viss uppsägningstid även för att få rimlig avkastning på investeringar i lokaler, personal eller marknadsföring, åtminstone om han skulle sakna rätt till ersättning från leverantören för sådana nedlagda kostnader.

11. Högsta domstolen slog fast att en part som säger upp ett återförsäljaravtal bör vara skyldig att iaktta skälig uppsägningstid. Avtal som innehåller annan än skälig uppsägningstid kan vidare jämkas enligt 36 § avtalslagen. Någon fixerad minimitid, knuten till avtalstidens längd, bör enligt domstolen inte anses gälla på det icke reglerade återförsäljarområdet utan skälighetsbedömningen bör vara friare.

12. Frågan om hur lång en skäligen uppsägningstid bör vara har stor praktisk betydelse. Återförsäljaravtal varar ofta över lång tid och det är inte ovanligt att det är oreglerat mellan parterna vad som ska gälla i fråga om uppsägningstid. Den typiska situationen är, till skillnad från förhållandena i 2009 års rättsfall, att återförsäljaren är den svagare parten i avtalsförhållandet och därför kan ha ett mer uttalat skyddsbehov. Det finns behov av en mer konkret riktlinje för typfallen.

13. För långvariga avtalsförhållanden på närliggande lagreglerade områden finns bestämmelser som innebär att en uppsägningstid om sex månader gäller (se 24 § lagen om handelsagentur och 33 § kommissionslagen, 2009:865). En uppsägningstid om sex månader gäller också enligt 2 kap. 24 § lagen (1980:1102) om handelsbolag och enkla bolag när en bolagsman vill säga upp bolagsavtalet. I standardavtalet EÅ 04 (efterföljare till EÅ 84) anges att ensamåterförsäljaravtal gäller för en tid av två år, och att avtalet löper vidare på ett år i sänder med sex månaders uppsägningstid varje gång, om det inte sägs upp sex månader före avtalstidens utgång. Det kan noteras att i Danmark gäller enligt fast praxis att utgångspunkten vid långvariga ensamåterförsäljaravtal är att återförsäljaren har rätt till en uppsägningstid om sex månader (se bl.a. U 2004.148 H, jfr Bent Iversen, Handelsagenten og eneforhandleren, 5 uppl. 2013, s. 263 ff.).

14. Mot den anförda bakgrunden finns det goda skäl för att utgångspunkten vid långvariga återförsäljaravtal utan villkor om uppsägningstid bör vara att återförsäljaren vid en uppsägning från leverantören har rätt till en uppsägningstid om sex månader. I vissa situationer kan omständigheterna vara sådana att återförsäljaren inte har behov av en sådan uppsägningstid. Så kan vara fallet om handelsbruk på området utvisar en annan praxis eller om återförsäljarens skyddsbehov är begränsat (jfr NJA 2009 s. 672). Å andra

sidan kan det inte uteslutas att i särpräglade fall en återförsäljare kan behöva en uppsägningstid som skäligen bör vara längre än sex månader.

Avgångsvederlag vid upphörande av ett återförsäljaravtal

15. Enligt 28 § lagen om handelsagentur har agenten när avtalet upphör rätt till avgångsvederlag om och i den mån agenten tillfört huvudmannen nya kunder eller väsentligt ökat handeln med den befintliga kundkretsen och huvudmannen kommer att ha väsentlig fördel av förändringen, och avgångsvederlag är skäligt med hänsyn till samtliga omständigheter, särskilt agentens förlust av provision på avtal med nämnda kunder. I 39 § kommissionslagen finns motsvarande rätt till ersättning för kommissionären i förhållande till kommittenten. Syftet är att skydda mellanmannen, som typiskt sett har uppfattats ha en så underlägsen ställning i förhållande till sin huvudman att ett tvingande lagskydd har ansetts vara motiverat.

16. Som nämnts tidigare (se p. 8) övervägdes vid tillkomsten av lagen om handelsagentur huruvida även ett skydd för återförsäljare skulle införas. Någon lagstiftning har därefter inte övervägts.

17. Det finns inte någon enhetlig modell i de standardavtal som förekommer på området. I EÅ 04 finns viss reglering om avgångsvederlag. ICC Model Distributorship Contract har regler om avgångsvederlag men inte Orgalime Model Form of an Exclusive Contract with a Distributor Abroad.

18. Vid en europeisk jämförelse kan konstateras att endast Belgien har lagstiftning om rätt till ersättning vid avtalets upphörande. Frågan om rätt till avgångsvederlag utifrån en analog tillämpning av lagstiftningen om handelsagentur har behandlats i rättspraxis i bl.a. Danmark och Norge. Danska domstolar har där intagit en restriktiv hållning (se bl.a. U 2000.1543 H, jfr Ole

Lando m.fl., Udenrigshandelens kontrakter, 5 uppl. 2006, s. 269 f.). Undantag har förekommit endast i sådana fall där återförsäljaren varit starkt integrerad i leverantörens försäljningsorganisation och alltså inte haft en självständig ställning i förhållande till leverantören. I Norge har frågan senast behandlats i rättsfallet HR-2014-306-A. Där bekräftades gällande praxis, att det inte finns stöd för en analog tillämpning av bestämmelserna om avgångsvederlag i agentförhållanden, bortsett från speciella situationer där man annars inte skulle komma fram till ett rimligt resultat.

19. Vad som nu anförts talar mot att öppna för en generell möjlighet för återförsäljare att erhålla avgångsvederlag i analogi med handelsagenturlagen eller liknande lagstiftning. En sådan analog tillämpning bör kunna komma i fråga endast när skyddsbehovet för återförsäljaren framstår som särskilt starkt, exempelvis när återförsäljaren har haft en osjälvständig ställning.

Skälig uppsägningstid i detta fall är sex månader

20. AGCO angav i sin uppsägning att uppsägningstiden var sex månader. Denna tid överensstämmer i sig med det som bör vara utgångspunkten för bedömning av skälig uppsägningstid i ett långvarigt återförsäljaravtal (se p. 14).

21. Håkansson har till stöd för påståendet att uppsägningstiden borde ha varit längre främst hänvisat till svårigheterna att ställa om verksamheten, längden av parternas avtalsförhållande (22 år) och företagets omfattande investering i nya lokaler i Ljungby i syfte att öka försäljningen av AGCO-produkter.

22. De anförda omständigheterna avviker inte i väsentlig mån från vad som ofta torde vara fallet vid återförsäljaravtal rörande aktuell typ av varor.

Högsta domstolen instämmer i hovrättens bedömning, att vad som åberopats inte motiverar en längre uppsägningstid än sex månader.

Håkanssons har inte rätt till avgångsvederlag

23. Det har inte framkommit ett skyddsbehov för Håkanssons som ger anledning att frångå vad som generellt bör gälla i fråga om avgångsvederlag (se p. 19). Något avgångsvederlag ska alltså inte utgå.

Håkanssons ska få viss ersättning för avtalsbrott

24. Håkanssons har hävdats att AGCO:s agerande efter uppsägningen innebär att avtalet sades upp utan någon uppsägningstid.

25. Som domstolarna funnit gällde parternas avtal med oförändrade villkor under uppsägningstiden, eftersom inget annat avtalats. AGCO har i samband med uppsägningen förklarat att exklusiviteten i avtalet inte skulle gälla för de två sista månaderna av uppsägningstiden och att ordrar på nya maskiner under uppsägningstiden skulle accepteras endast om maskinerna hade sålts till slutkund. AGCO har därigenom brutit mot parternas avtal. AGCO:s agerande har dock inte inneburit att avtalet upphört utan någon uppsägningstid.

26. Frågan är då vilken försäljning som Håkanssons skulle ha uppnått om AGCO hade följt parternas avtal.

27. Vid prövningen av Håkanssons talan i denna del bör beaktas att det kan vara förenat med svårigheter för en skadelidande återförsäljare att visa vilken försäljning som skulle ha uppnåtts under en i och för sig skälig

uppsägningstid på oförändrade villkor. Viss hänsyn behöver tas till dessa bevissvårigheter (jfr NJA 2017 s. 9 p. 50–56).

28. Håkanssons har bl.a. åberopat försäljningsstatistik som utvisar att företaget, bortsett från 2013, under ett antal år sålt ungefär tolv traktorer per år; en nivå som även den nye återförsäljaren uppnådde under det första året. När det, som i detta fall, rör sig om sällanköpsvaror kan det i och för sig antas att vissa kunder kommer att avvakta med inköp till dess att den nye återförsäljaren påbörjat sin verksamhet. Även med beaktande av detta förhållande måste det dock antas att Håkanssons, om AGCO hade agerat avtalsenligt under uppsägningstiden, hade kunnat uppnå en försäljningsnivå som i vart fall svarar mot hälften av tidigare försäljning.

29. Håkanssons får således anses ha orsakats skada i form av ett försäljningsbortfall på tre traktorer under uppsägningstiden, i vilket får inräknas de två traktorer som enligt hovrätten fallit bort av Håkanssons försäljning. Högsta domstolen delar hovrättens bedömning att Håkanssons övriga krav inte berättigar till ersättning.

30. I likhet med hovrätten godtar Högsta domstolen Håkanssons uppgift om ett tackningsbidrag på 109 000 kr per traktor. Räkna på ersättningsbeloppet ska löpa från den 18 mars 2014, då Håkanssons framställde ett tillräckligt preciserat krav.

31. Det anförda innebär att hovrättens domslut ska ändras på det sättet att AGCO ska ersätta Håkanssons med 327 000 kr.

Rättegångskostnad

32. Vid denna utgång i målet ska Håkanssons betraktas som förlorande part och fullt ut ersätta AGCO för dess rättegångskostnad i Högsta domstolen. Det yrkade beloppet är skäligt.

I avgörandet har deltagit: justitieråden Agneta Bäcklund, Svante O. Johansson, Lars Edlund (referent), Stefan Johansson och Malin Bonthron
Föredragande justitiesekreterare: Lovisa Svenaeus